

INNOVACIÓ DIDÀCTICA

**EL CINEMA COM A RECURS DIDÀCTIC EN HISTÒRIA.
PROPOSTA A L'ENTORN D'EL NOI DEL PIJAMA DE RATLLES**

**CINEMA AS A DIDACTIC RESOURCE IN HISTORY.
APPROACH AROUND THE BOY IN THE STRIPED PYJAMAS**

Miquel Vidal Bosch
Universitat de les Illes Balears

Resum: El cinema és una eina fonamental per conèixer la història, i encara més en una societat en què l'audiovisual domina l'entreteniment i la comunicació. Les pel·lícules ens transporten a contextos anteriors, ens donen a conèixer fets històrics i ens transmeten idees clau del passat. Però també són una eina perillosa de desinformació i manipulació de la realitat, ja que no tenen compromisos amb la veracitat històrica. Per això, esdevé vital, per a l'aprenentatge i la conscienciació històrica sobre el nazisme i l'Holocaust, en el cas d'alumnes de 1r de batxillerat, i per això cal saber exercir una bona tasca docent, basada en el film *El noi del pijama de ratlles*.

Paraules clau: cinema, manipulació, memòria, nazisme, veracitat històrica

Abstract: Cinema is a fundamental tool to uncover history, particularly in a society where audiovisual production dominates entertainment and communication. Films transport us to earlier contexts, introduce us to historical facts and transmit key ideas from the past. Nonetheless, they can also be a dangerous tool for misinformation and manipulation, as they make no commitment to historical truth. With regard to learning and historical awareness about Nazism and the Holocaust for first-year high school students, cinema becomes essential. In this vein, this paper offers an insight into utilising good teaching practice based on the film *The Boy in the Striped Pyjamas*.

Keywords: cinema, manipulation, memory, Nazism, historical truthfulness.

Introducció

Tradicionalment, el treball dels historiadors s'ha vist realitzat en el medi escrit, que ha esdevingut la base de la investigació i anàlisi dels especialistes sobre el passat. Els texts de tot tipus —documents oficials, privats, reculls de dades i estadístiques, missatgeria...— són l'eix vertebrador en la recerca de coneixements del passat. Afirmar això és seguir la lògica. Ara bé, no significa que aquesta situació hagi de ser necessàriament el camí que s'hagi de seguir en un futur. Sense deixar de banda la base escrita de la historiografia, si volem adaptar-nos als temps que corren, fer una anàlisi més completa i arribar a més públic, necessitem els mitjans audiovisuals. Aquests mitjans són diversos, però, sens dubte, disposen d'un element força destacat: el cinema. Els films històrics (de temàtica o ambientació històrica) poden arribar a ser eines auxiliars potents en la tasca dels historiadors. Per això, esdevé necessària l'anàlisi de la seva relació amb la història. Aquest estudi ha augmentat molt les darreres dècades, gràcies a l'èxit del mitjà cinematogràfic, al canvi de mentalitat de molts historiadors contemporanis i a la petjada d'un grup selecte d'experts, encapçalats per Marc Ferro i Pierre Sorlin.

El que pretén demostrar aquest estudi és que hi ha una connexió molt forta entre el cinema i la història en tots els aspectes, i que, per tant, no hem de tractar el primer com un mètode inservible per entendre el segon. La seva interrelació és més potent del que sembla, fet que qualsevol historiador ha de tenir en compte avui en dia. Així, es començarà amb una síntesi teòrica de la relació entre el cinema i la història, i de la capacitat i dels problemes del cinema per ensenyar i aprendre del passat. Seguidament, es farà una proposta didàctica concreta per aplicar el cinema a les aules de 1r de batxillerat.

El cinema com a font de coneixement històric

El cinema té clares justificacions per ser emprat com a recurs històric. El setè art afavoreix un

aprenentatge durador dels continguts que exposa gràcies a la seva naturalesa audiovisual, ja que les imatges i els sons són més eficaços en la memorització que el text escrit. Aquest factor audiovisual també suscita més interès i té més atractiu per als consumidors potencials, molt influenciats per un medi que ha esdevingut un recurs d'oci vital en la nostra societat. Les pel·lícules tenen la capacitat de motivar l'espectador perquè continuï aprenent més enllà del final del metratge. A més, els coneixements que ens pot transmetre un film són molt variats i es mouen entre una infinitat de branques del saber humà (sociologia, antropologia, art...) que superen els fets històrics, per la qual cosa parlem del cinema com un recurs interdisciplinari.¹

És important saber distingir bé entre el cinema i l'estudi històric, ja que les seves finalitats són molt diferents. Les pel·lícules, tot i que poden ser versemblants i sostenir-se en un marc històric correcte i adequat, són productes de ficció, fets per entretenir, il·lustrar i/o llançar un missatge. En canvi, el treball dels historiadors ha de ser verídic (no versemblant), rigorós i detallat. No es tracta de cercar l'entreteniment, sinó únicament l'aprenentatge. El cinema no té ni la necessitat ni l'obligació de ser realista; la historiografia, sí.² I, com diu Marc Ferro,³ a diferència d'un assaig històric —que ha de ser modificat contínuament segons la perspectiva i l'avanç de les anàlisis—, les obres d'art, com el cinema, es perpetuen inamovibles.

Això no significa que el cinema no pugui ser un mitjà molt útil i necessari per entendre idees, mentalitats i contextos històrics. Les pel·lícules, tot i que poden aportar una difusió correcta de fets històrics que han esdevingut objectes de tergiversacions al llarg del temps, no tenen un paper

¹ Virginia Guichot, «Cine e historia reciente de la educación española. Relato de una experiencia valiosa para la formación de los educadores», *Cabás* 11 (2014), p. 146-149; Tamara Peñalver, «El cine como recurso didáctico: una propuesta de programación didáctica», *Edetania* 47 (2015), p. 222-223.

² Tamara Peñalver, «El cine como...», *op. cit.*, p. 222-223.

³ Marc Ferro, *Historia contemporánea y cine*. Barcelona: Editorial Ariel, 1995, p. 190-191.

d'investigació històrica en el sentit més estricte. El que ens permeten, en definitiva, és tenir una visió més clara del passat.⁴ Aquesta reconstrucció de la realitat passada, doncs, la poden fer a través dels diàlegs i idees que es vulguin transmetre, però també amb les imatges (vestuari, decorat, paisatge...). I no només és a través de la recreació del passat que el factor audiovisual del cinema ens pot transmetre informació històrica, sinó que també el simbolisme de les imatges ens aporta coneixements molt útils. L'ambientació d'una escena —a través de la llum, la música, el clima, la posició de la càmera, la interpretació dels actors...— ens proporciona estats d'ànim i/o metàfores que simbolitzen la nostra visió del passat.

Un film històric pot ser, per tant, una reconstitució precisa del passat. Les pel·lícules més verídiques i rigoroses sovint tenen l'ajuda d'historiadors especialitzats. Són films que solen incorporar poques llicències creatives que es desviïn de la realitat, per la qual cosa en molts casos no s'associen a projectes de grans pressuposts i objectius ambiciosos (el que solem denominar, en anglès, *blockbusters*).

Hi ha moltes altres obres cinematogràfiques que, en canvi, perden rigor a favor de les ideologies. És aquí on establim clars lligams entre societat i cinema. Els films no solament són productes que poden explicar una trama basada en fets històrics, sinó també miralls en els quals podem veure la història a través del reflex del context polític, social i cultural del moment de la seva producció. Aquest és el doble vessant del cinema. Les obres que es deixen influir en excés pel context de producció —ja sigui per pura ideologia o mentalitat, o per determinats interessos dels autors— tendeixen a perjudicar una possible anàlisi fidedigna del passat que tracten. En aquest sentit, les pel·lícules històriques no serien més que la transcripció filmica de la visió de la història que tenen uns col·lectius determinats. Així, des del punt de vista social, podem distingir dos tipus de films que treballen

la història: els realitzats per autors emmarcats en corrents ideològics dominants o minoritaris i els que presenten una mirada independent i renovadora sobre les societats. És necessària, doncs, la independència del cineasta respecte de les forces ideològiques i les institucions del seu context per evitar crear pel·lícules poc rigoroses, que podríem denominar «propagandístiques». El grau d'autonomia de l'autor, per tant, esdevé clau en el valor de l'aportació d'un film històric.⁵

Tenint en compte tots aquests elements, els films rigorosos en el sentit històric aporten versemblança i credibilitat a l'espectador, que pot adquirir idees acurades de la realitat passada, tot i la diferència clara entre pel·lícules, documentals i treballs històrics. El documental no és un producte de ficció, però aquesta qualitat no hi atribueix necessàriament més certesa històrica que molts films històrics. El valor històric es presenta extrínsec i més clar en els documentals, i intrínsec, en les obres argumentals. El valor de cada pel·lícula i la quantitat i qualitat d'informació històrica que ens aporta depenen, en definitiva, dels objectius de la investigació prèvia a la producció del film.⁶ La potencial falsedat del contingut filmic que derivaria de les possibles manipulacions per interessos denota el perill del setè art i el rigor amb què ha de ser emprat.⁷

La proposta didàctica que es presentarà a continuació es fonamenta molt en la importància del cinema com a creador de consciència i transmissor de memòria històrica. Les pel·lícules, tant les d'època com les actuals, ens ajuden a comprendre

⁵ Marc Ferro, *Historia contemporánea y cine*, op. cit., p. 192-194.

⁶ Román García, «El cine como recurso didáctico», *Eikasía. Revista de filosofía* 13 (2007), p. 123-126; Tomás Valero, «Cine e historia: más allá de la narración. El cine como materia auxiliar de la historia», *I Congreso Internacional de Historia y Cine* (2008), p. 165-166; Paula Inés Laguarda, «El cine como fuente y escritura de la historia», *Anuario de la Facultad de Ciencias Humanas de la Universidad Nacional de La Pampa*, 8 (2006), p. 111.

⁷ Javier Tarín, «Cine e historia. Las imágenes de la historia reciente», *Banda Aparte* 16 (1999), p. 107. <<http://hdl.handle.net/10251/42388>> (1 de març de 2022).

⁴ Tamara Peñalver, «El cine como...», op. cit., p. 222-223.

com som a través de la recuperació del passat, sigui a partir de paradigmes generals com d'històries personals o concretes que aportin una lliçó a la memòria col·lectiva.

Justificació del tema i la pel·lícula

El tema triat per a aquesta proposta didàctica és el nazisme i la repressió i extermini d'altres ètnies i grups socials a Europa, en especial, els jueus. Som davant un tema històric molt conegut i analitzat, però alhora molt complex. És, doncs, força important conèixer des d'un mitjà audiovisual la terrible situació en què vivien milions de persones sota les accions del règim nazi. És vital que els alumnes comprenguin els valors que es volen transmetre i l'avís històric que suposen aquests fets, i és important que ho puguin fer també a través d'una via d'aprenentatge que avui en dia té molta capacitat d'impactar en els joves. En molts casos, no és el mateix escoltar o llegir sobre el que significà aquell genocidi i quines són les xifres que veure-ho en imatges i endinsar-se en la trama d'una pel·lícula que, encara que sigui una ficció, il·lustra a la perfecció la crua realitat del moment.

Aquesta trama és la del film *El noi del pijama de ratlles* (2008), una producció britànica i nord-americana que ens serveix per aprendre sobre la duresa de la vida a un camp d'extermini —el més gran, en aquest cas, el d'Auschwitz— i reflexionar sobre el significat de les relacions humanes i l'impacte de les ideologies i dels extremismes. Es tracta d'un film d'una enorme qualitat cinematogràfica, amb un gran reconeixement per part de públic, crítica i certàmens de premis, entre els quals destaca una nominació al premi Goya a la Millor Pel·lícula Europea de l'any 2009.

Hi ha múltiples factors que converteixen aquesta pel·lícula en un recurs molt adient per tractar a una aula: la durada (1 hora i 34 minuts) permet veure-la en menys de dues sessions completes; la narrativa (la forma com es conta la trama) i la tècnica audiovisual pertanyen a un estil modern (any 2008), pràcticament idèntic al que els joves d'avui en dia estan acostumats, la qual cosa en facilita la

connexió, l'enteniment i l'entreteniment; i, tot i que hi puguin haver escenes dramàtiques d'una certa duresa i emoció, és un film que sap trobar l'equilibri suficient per ser apte per a un públic de 16-17 anys (corresponent a 1r de batxillerat, curs al qual s'adreça la proposta) i alhora ser suficientment impactant per marcar l'espectador i fer-lo reflexionar.

Tot plegat ha fet que aquesta obra sigui un recurs habitual en treballs didàctics, entre els quals destaca una guia editada pel Ministeri de Sanitat i Política Social.⁸ Dit això, la pel·lícula —basada en una novel·la de John Boyne, dirigida per Mark Herman i protagonitzada per Asa Butterfield, Jack Scanlon, Vera Farmiga, David Thewlis i Amber Beattie— es podria sintetitzar amb una sinopsi com la següent (elaboració pròpia):

Alemanya nazi, 1942, en plena Segona Guerra Mundial. Bruno és un nin de 9 anys que es veu obligat a abandonar Berlín i deixar enrere els seus amics quan al seu pare Ralf, un oficial nazi, li encomanen la direcció del camp d'extermini d'Auschwitz (Polònia). Fent demostració de la seva innocència, Bruno no entén què passa realment en aquell lloc i es pensa que és una granja. La seva enorme curiositat i esperit aventurer el porten a explorar els límits del camp d'extermini, i descobreix, prop de la tanca electrificada, un nin jueu, anomenat Shmuel, que va vestit amb un «pijama» de ratlles. Es forjarà entre ells una amistat en temps en què nazis i jueus no podien ser amics. Alhora, la pel·lícula explora la relació entre els pares de Bruno i la seva disputa entorn de les conseqüències de la tasca del pare, així com la contínua manipulació nazi que pateixen Bruno i la seva germana gran, Gretel.

El noi del pijama de ratlles és una fantàstica obra cinematogràfica, plena de referències, simbolismes i missatges que un docent ha d'analitzar, preparar i saber transmetre al seu alumnat. A continuació, s'exposen els principals exemples que

⁸ Agustín Compadre i Fernando Bayón, «El niño con el pijama de rayas: una historia inmortal sobre la inocencia perdida y la humanidad encontrada», *Programa de Cine y Educación en Valores, Ministerio de Sanitat i Política Social* 28 (2009).

podem descobrir a la trama, a tall de justificació de la qualitat de la pel·lícula i de la importància de tractar-la a les aules.

- Les imatges idíl·liques del barri ric on viu la família protagonista al principi de la trama contrasten amb les detencions de jueus pobres i bruts que es produeixen allà mateix per part d'oficials nazis. Tot el film per si mateix és un gran contrast entre el nivell de vida d'uns alemanys nazis acomodats i dels jueus.

- La festa en honor al pare de Bruno pel seu ascens professional indica els bons ulls amb què es veia entre la societat alemanya la tasca dels camps de concentració i extermini.

- L'explicació del pare al fill sobre els jueus és molt representativa de la mentalitat racista, supremacistica i ultranacionalista del nazisme: «aquelles persones no són persones en absolut. L'únic que has de saber és que això és important per a la pàtria». La por que provoca al jove s'observa quan l'infant descobreix que el seu amic Shmuel és jueu i se'n va espantat. Aquella escena conté un diàleg breu, però brillant: «Per què estàs tancat aquí? Has fet res dolent?», li demana Bruno. «Ser jueu», li respon Shmuel.

- El menyspreu dels nazis envers els jueus s'escenifica amb cada mirada i paraula que els dirigeixen: insults, agressions físiques desproporcionades, actitud de superioritat... La mare de Bruno trenca aquest tòpic agraint a un jueu que hagi ajudat el seu fill en haver patit una caiguda.

- Una altra figura de la manipulació ideològica nazi la representa el professor particular de Bruno, el qual li mana que deixi de llegir llibres «infantils» (d'aventures) i aprengui la història recent de la pàtria a través d'un manual nazi (*Deutscher Almanach III, 1924-1937*).

- Un altre exemple de la manipulació nazi és el vídeo fals sobre els luxes en què viuen els presos d'Auschwitz i que el pare de Bruno mostra a altres comandants nazis.

- Altres exemples d'odi envers els jueus que inculca el tutor al jove protagonista són: «El seu

objectiu és dominar la humanitat. Han corromput la nació. Per culpa seva vam perdre la Gran Guerra. Són feristes perilloses. El jueu és destructiu i enemic de la cultura. Milers d'alemanys són pobres per culpa del jueu. Si trobessis un jueu bo seria el millor explorador del món...».

- El final totalment tràgic es presenta visualment acompanyat de música tensa i mal clima —trons inclosos—, elements que auguren tristesa i drama.

Continguts i estàndards d'aprenentatge del currículum educatiu

Seguint el currículum de l'assignatura Història del Món Contemporani de 1r de batxillerat, establert pel marc legal educatiu de les Illes Balears, els continguts històrics que es poden tractar amb la pel·lícula que hem triat s'emmarquen en el bloc 5 (El període d'entreguerres, la Segona Guerra Mundial i les seves conseqüències). Aquest bloc abraça uns 25 anys d'història del segle XX, durant els quals el món patí una dura postguerra, l'ascens dels totalitarismes a Europa i el conflicte bèl·lic més desastrós mai vist —la Segona Guerra Mundial—, fruit principalment de l'expansionisme nazi. El que més es tractarà amb la pel·lícula *El noi del pijama de ratlles* és l'impacte i el pensament del nazisme i el significat de l'Holocaust que van dur a terme, complint així dos dels continguts que preveu el currículum per a aquest bloc.

Aquests dos continguts —el nazisme i l'Holocaust— es poden tractar amb els criteris d'avaluació i estàndards d'aprenentatge avaluable següents. El segon serveix com a base per a les activitats que el docent vulgui assignar als alumnes. Ambdós elements conformen els objectius curriculars que es volen aconseguir transmetre en aquesta proposta metodològica. A la taula següent, s'exposen els criteris i estàndards que es tenen en compte:

Taula 1. Criteris d'avaluació i estàndards d'aprenentatge avaluable de la proposta didàctica

CRITERIS D'AVALUACIÓ	ESTÀNDARDS D'APRENTATGE AVALUABLES
Entendre els fonaments ideològics del nazisme.	<i>Describeix la mentalitat i el comportament dels comandaments nazis.</i>
	<i>Detecta i analitza la simbologia nazi que apareix a la pel·lícula.</i>
Veure i explicar el significat i la duresa de l'Holocaust.	<i>Reflexiona sobre les imatges i el missatge que es transmet al film.</i>

Font: elaboració pròpia

El currículum d'Història del Món Contemporani de 1r de batxillerat recull d'una manera semblant aquests criteris i deixa clar l'objectiu d'entendre la importància i transcendència històrica de la ideologia nazi com a potenciadora de conflictes a Europa. La simbologia i les imatges sobre el nazisme i l'Holocaust també són referenciats al currículum.

Actituds i competències

Els objectius curriculars no són els únics que s'estableixen en aquesta proposta. Els pedagògics, tant actitudinals com competencials, hi són també fonamentals. El cinema desenvolupa els nostres coneixements i ens potencia cognoscitivament, però també ens fa treballar la façana creativa, sensible i social, amb la qual cosa permet que aflorin les actituds i competències esmentades.

Pel que fa a les actituds que haurien d'assolir els alumnes amb aquestes activitats, la idea és potenciar-hi l'esperit responsable, empàtic i solidari en la defensa de les llibertats, els drets humans i la via democràtica per gestionar la societat i resoldre conflictes. Amb l'assignatura d'Història no solament hem de transmetre coneixements objectius, sinó també valors. Tan important és que els

joves aprenguin la teoria com que es formin com a ciutadans. Han d'aprendre la història i també aprendre d'ella: dos conceptes semblants, però diferents. Així, els valors que es podrien treballar són el respecte, el pacifisme, la justícia, la igualtat, el pluralisme i la voluntat de prevenir conflictes.

Per aconseguir-ho, és necessari conèixer la història i entendre la importància vital que té en el nostre present. Per saber qui som i qui podem ser, hem de tenir clar qui érem i què fèiem. El nazisme és un dels punts més foscos de la història humana. Conscienciar els joves dels seus horrors i fer-los empatitzar amb les víctimes és la millor via per no repetir errors mai. Els joves de 16-17 anys no han de créixer en una bombolla. Han de conèixer la memòria històrica i prendre'n consciència, perquè la història no són simples records del passat.

Les competències són l'altre gran pilar de l'aprenentatge dels alumnes. A més d'informació històrica i de valors socials, els adolescents de 16-17 anys han de poder veure estimulades les seves destreses i habilitats, les quals els podran servir per a tota la vida. Així, és fonamental que, en aquestes activitats, es puguin treballar procediments com la valoració i descripció d'imatges audiovisuals, l'organització mental i l'associació d'idees, i l'adquisició de vocabulari tècnic sobre el nazisme i l'Holocaust.

Taula 2. Competències que es poden treballar amb la proposta didàctica

COMPETÈNCIES
Competències lingüístiques i comunicatives
Identificació de la informació històrica que aporta el cinema.
Assoliment de vocabulari tècnic sobre el nazisme i l'Holocaust.
Expressió escrita correcta en la redacció individual: saber ordenar idees, relacionar conceptes i posar per escrit preocupacions mentals.
Bona expressió oral en el debat a l'aula, amb una comunicació clara i sabent transmetre un missatge.
Capacitat de síntesi i d'argumentació en la redacció individual i en el debat en grup.
Disposar d'un diàleg crític i constructiu amb el professor i els companys, fomentat en el respecte i les bones maneres.
Capacitat d'atendre, escoltar i entendre les explicacions de la pel·lícula, del professor i dels companys.
Competències digitals
Motivació per aprendre la història gràcies al factor audiovisual del cinema.
Competències d'aprendre a aprendre
Capacitat d'autocrítica, de crítica i autoavaluació de la tasca feta, amb la finalitat de millorar el rendiment i els resultats finals.
Interès i motivació per aprendre sobre la base d'experiències personals prèvies relacionades amb el tema, la pel·lícula o el cinema en general.
Integrar l'alumne al procés d'aprenentatge a l'aula amb un rol protagonista que li permeti sentir-se part de la dinàmica i tenir més motivació per aprendre. És l'anomenat aprenentatge significatiu.
Competències socials i cíviques
Identificar i valorar conceptes ètics que fonamenten la nostra societat (democràcia, drets humans, pacifisme, igualtat, respecte...).
Potenciar el respecte i la cooperació entre alumnes a partir del debat a l'aula.
Anàlisi històrica per entendre el nostre passat, present i futur.
Competències d'iniciativa i esperit emprenedor
Potenciar la creativitat i la imaginació de l'alumne mitjançant l'elaboració de la redacció individual.
Desenvolupar la capacitat d'iniciativa, responsabilitat i el treball en equip en el debat en grup.

Font: elaboració pròpia

Temps i materials requerits

Quan es decideix tot el que es vol transmetre amb una proposta com aquesta, s'ha de tenir clar el factor temps, és a dir, el nombre de sessions de classe que s'hi haurien de dedicar i la seva temporització. El temps és un dels elements més problemàtics per a un docent a l'hora de planificar la seva assignatura, ja que són molts els continguts a tractar durant un curs. Això fa que moltes vegades les activitats basades en el cinema o quelcom semblant no abundin a les aules.

En aquesta proposta, és adient emprar quatre sessions per completar les activitats. Qualsevol proposta didàctica relacionada amb el cinema necessita almenys dues sessions per veure un film sencer i alguna altra més per fer activitats a l'aula. Un nombre superior de classes tampoc no seria ideal, ja que el temps limitat d'un curs escolar no propicia que es puguin dedicar gaires dies a activitats o metodologies concretes. Així doncs, la primera sessió hauria de correspondre a l'explicació teòrica dels continguts històrics; les dues següents es dedicarien a veure el film, i la darrera, a fer un debat en grup.

Finalment, cal dir que els materials necessaris per fer aquesta proposta es basen en els recursos tecnològics d'un centre escolar. L'aula on es duria a terme hauria de disposar d'un projector i d'uns altaveus per poder mirar els vídeos de la primera sessió i la pel·lícula de les dues sessions següents. El film, *El noi del pijama de ratlles*, es pot trobar, previ pagament, a les plataformes en línia Netflix, Movistar Plus, PrimeVideo i RakutenTV (1 de març de 2022), o en format DVD i Blu-Ray a qualsevol botiga digital o física de productes tecnològics.

Primera sessió: continguts històrics

La primera sessió estaria dedicada a una explicació teòrica del professor sobre els continguts històrics tractats amb la proposta. Aquesta sessió, però, no hauria de ser una lliçó magistral en la qual els alumnes quedin en un segon pla cedint

tot el protagonisme al docent, sinó que es basaria en una metodologia d'aprenentatge significatiu en la qual els alumnes participessin molt aportant-hi les seves inquietuds i els coneixements sobre els temes tractats. Així, el docent hauria de preparar una sèrie de conceptes i temes clau dels quals parlarien a l'aula, i deixaria que fossin els estudiants els qui, en primer lloc, manifestessin les seves concepcions i dubtes abans de veure'ls a classe. Els alumnes es dividirien en grups de 4-5 persones i, passats 15 minuts, farien una pluja d'idees a partir de les preguntes següents:

- Què és el nazisme? En què diries que es basa aquesta ideologia? Qui n'era el líder?
- Què va passar a Alemanya entre les dues guerres mundials que expliqui l'ascens dels nazis?
- Quins col·lectius humans van ser els més perjudicats per la repressió nazi? Per què?
- Què és un genocidi?
- Quina diferència hi ha entre camp de concentració i camp d'extermini?

Lògicament, algunes d'aquestes qüestions no serien necessàries, si alguns dels continguts als quals fan referència ja s'haguessin tractat a l'aula. Queda, per tant, com una proposta oberta a canvis, en funció de la programació de la unitat didàctica que envolti aquestes activitats basades en el cinema. Després de la pluja d'idees, cada grup exposaria, a través d'un portaveu, les seves conclusions a la resta de grups i al professor. Hi hauria un torn de dubtes durant el qual el docent corregiria incorreccions i explicaria els continguts amb l'ajuda d'imatges i esquemes a través d'una presentació digital en PowerPoint. Tot plegat es podria fer en un temps aproximat de 15 minuts.

Al final de la sessió —els darrers 25 minuts— es projectarien dos vídeos de YouTube. El primer, «El nazismo alemán. Adolf Hitler y el nacional-socialismo NSDAP»,⁹ de gairebé 8 minuts de du-

⁹ <<https://www.youtube.com/watch?v=SI0sfsekGKw>> (1 de març de 2022).

rada, explica les causes de l'ascens dels nazis, les mesures principals i accions repressives al seu país, i deixa ben clars els seus trets ideològics fonamentals. Aquest vídeo ofereix una bona síntesi, una bona explicació esquemàtica i imatges adequades. El segon, «Así era vivir en un campo de concentración nazi. Sachsenhausen»,¹⁰ de 14 minuts, és una guia per un conegut camp de concentració situat als afores de Berlín. El seu autor, el conegut creador de contingut en línia Luisito Comunica, exposa els fets amb molta claredat i amb un to i una personalitat que connecta molt amb els joves, fet pel qual, el mes de març de 2022, tenia més de 38 milions de subscriptors al seu canal de YouTube.

Amb aquesta activitat, es poden treballar competències lingüístiques (expressió oral, síntesi i argumentació); l'aprenentatge significatiu, a través de la participació activa dels alumnes; competències socials (el respecte entre alumnes), i la capacitat d'iniciativa i esperit emprenedor, fruit del treball en equip dels grups.

En definitiva, amb aquesta primera sessió i amb les altres que formen la proposta didàctica, els alumnes han d'adquirir nocions bàsiques sobre la ideologia nazi (racisme, imperialisme, supremacisme, totalitarisme, repressió a dissidents, censura social i cultural, economia autàrquica, anticomunisme, anticapitalisme, manipulació de la història, masclisme...); conceptes clau, com raça ària, espai vital, gueto, camp de concentració o camp d'extermini; i la repressió al col·lectiu jueu (la vida al camp de concentració, mètodes de repressió, xifres totals...). Alguns d'aquests continguts poden resultar especialment durs i sensibles, així que cal tractar-los de manera suau, però sense oblidar la importància de transmetre'ls a les noves generacions perquè no s'oblidin mai.

Activitats de la proposta

Feta la sessió teòrica, les tres sessions següents que formen aquesta proposta didàctica se centren a visionar la pel·lícula i en les activitats relacionades. Aquestes activitats estan pensades per fer-les abans, durant i després de la projecció, ja que és la millor manera per preparar, entendre i explotar al màxim el cinema. Fent una activitat anterior, que considerem que ha de ser relativament breu, s'aconsegueix tenir més perspectiva i base de coneixements per veure el film. Així mateix, fer treballar els alumnes durant la projecció de la pel·lícula és la millor manera d'evitar distraccions i augmentar-ne la comprensió; han de tenir clar que és una activitat a l'aula i que, per tant, han de ser responsables i treballadors. Veure pel·lícules a classe no és un joc; no ha de ser un simple entreteniment ni un descans en les seves obligacions. Se'ls projecta el film perquè aprenguin de la font d'informació inestimable que és el cinema. Finalment, la major part de la tasca que han de fer els alumnes ha de ser després del visionament, ja que aleshores tindran més informació i coneixements del tema, i podran elaborar reflexions o contestar preguntes a partir del document audiovisual i no únicament dels llibres.

Així, l'activitat que haurien de dur a terme els alumnes abans de la projecció l'elaborarien a casa i es basaria a contestar per escrit les preguntes que el docent haurà fet als grups durant la primera sessió, i que ja s'han esmentat. Encara que la tasca d'aquesta sessió s'haurà programat per grups, l'activitat és individual. Lògicament, el professor tindria l'obligació de dir-ho al principi de la sessió teòrica. Les respostes s'haurien de lliurar al principi de la segona sessió, abans de començar a projectar la pel·lícula. Aquestes respostes han de ser breus (com a màxim, deu línies per resposta). Amb aquesta activitat es poden treballar competències lingüístiques com l'expressió escrita, la síntesi i l'argumentació.

Per a alumnes NESE (necessitats específiques de suport educatiu), que, en el cas de batxillerat, no sol ser tan comú ni amb tanta diversitat de tipologies, l'activitat inicial és favorable, ja que el

¹⁰ <<https://www.youtube.com/watch?v=WoHOMR0A-Cac>> (1 de març de 2022).

debat i reflexió en grups de la sessió teòrica els permet tenir el suport dels companys. Així, podrien obtenir les respostes amb més facilitat. En qualsevol cas, tindrien temps a casa per elaborar les respostes, i el docent hauria de tenir en compte possibles problemes de grafia, expressió o comprensió de la pregunta.

Durant la pel·lícula, que ocuparia la segona i la tercera sessió, els alumnes es dedicarien a prendre notes sobre la base de tres eixos: dubtes que els puguin sorgir (i que podran ser tractats al final de la tercera sessió o en el debat de la quarta), simbolismes identificables (imatges, diàlegs, successos...) i valors que es transmeten, tant positius com negatius, a través dels personatges (i de quina manera es fa). Tot i que aquesta activitat no implica cap lliurament per si mateixa, tota la informació que l'alumne apunti en aquesta fase li servirà per resoldre una de les tasques que farà després de la projecció.

Aquesta darrera tipologia d'activitats posteriors al film està pensada com a treball a casa i a l'aula (a la quarta sessió). Fora de l'aula, els alumnes haurien d'elaborar una redacció individual, de 2 o 3 pàgines d'extensió, sobre els valors i simbolismes que hagin descobert a la pel·lícula. D'aquesta manera, s'acompliran els tres estàndards d'aprenentatge avaluable indicats a la taula 1 i, en conseqüència, els dos criteris d'avaluació que també hi apareixen. Aquesta redacció cerca, també, desenvolupar la capacitat imaginativa i creativa de cada alumne, emmarcada en l'objectiu d'esperit emprenedor del marc de competències establert anteriorment. Tot plegat, es pretén aconseguir una reflexió personal que l'alumne ha de demostrar a les conclusions de la redacció. També es poden treballar competències lingüístiques (expressió escrita, síntesi i argumentació) i socials a partir de la identificació i valoració de conceptes ètics i morals. Per als possibles NESE, el professor hauria de tenir en compte també els seus problemes i hauria de fer una adaptació dels criteris d'avaluació de l'activitat. No els exigiria tant de detallisme, a causa de les mancances de comprensió que solen tenir aquests estudiants.

La darrera feina que duen a terme els alumnes en aquesta proposta és el debat a l'aula, que farien

en grups de 5 o 6 persones, depenent del nombre total d'alumnes del grup classe. La tasca de moderació s'assignaria al docent, el qual sempre ha de tractar que, en un temps aproximat de 40-45 minuts, tots els grups hi participin de manera equitativa. El debat giraria en torn de la pregunta següent: «Per què creus que va tenir tant efecte la ideologia nazi a Alemanya?». Es tractaria d'explorar les causes i l'impacte de les idees antisemites, racistes, imperialistes i de culte al líder del règim de Hitler. Els grups, lògicament, poden preparar la qüestió del debat amb anterioritat.

El debat és una magnífica oportunitat per fomentar el treball en equip —el qual alhora ajuda molt a la participació de possibles alumnes NESE—, el saber estar i respecte dels joves, l'expressió oral, la capacitat de síntesi i argumentació, la comprensió oral, i l'aprenentatge significatiu a través d'una participació activa.

Mètode d'avaluació

Per qualificar la tasca dels alumnes amb la màxima justícia possible, cal tenir pensat un bon sistema d'avaluació, que en aquest cas es basa en rúbriques. La rúbrica ens ofereix un esquema dels criteris i detalls que tindrem en compte a l'hora d'avaluar, la qual cosa la fa més precisa en la tasca avaluadora del docent. Lògicament, cada professor té criteris i mètodes d'avaluació propis, així que l'objectivitat màxima que es pugui aconseguir sempre quedarà inserida en un marc de subjectivitat innegable. Es lliuraran els criteris d'avaluació als alumnes abans que facin totes les activitats, perquè puguin estar ben informats del que se'ls exigeix.

D'aquesta manera, els criteris que es tindrien en compte de manera general per a totes les activitats són: la capacitat de síntesi, la correcció ortogràfica, la demostració de vocabulari tècnic dels continguts tractats, la claredat expositiva —tant la redacció cohesionada de texts com la presentació oral correcta de les idees durant el debat—, la participació activa, el respecte als companys durant el debat, i, sobretot, la demostració de coneixements històrics.

Tal com s'explica al currículum d'Història del Món Contemporani de 1r de batxillerat de l'any 2015, «l'avaluació formativa és una fase clau en el procés d'ensenyament-aprenentatge, ja que ens permet conèixer si l'estratègia didàctica triada ha estat la més adequada i si s'han assolit els objectius proposats». Aquesta proposta didàctica formaria part de l'avaluació formativa d'una unitat didàctica i, com a tal, hauria de valer entre un 10 i un 20 per cent de la nota, depenent de les altres tasques que l'acompanyessin.

Conclusions

Vists els beneficis que comporta l'anàlisi del cinema per al coneixement històric, és ben clar que té una importància cabdal en el futur de l'estudi i ensenyament d'història. A mesura que la societat veu avançar la tecnologia, la mentalitat de les noves generacions es lliga a un model nou d'entendre les coses. El paper ha perdut pes, i els mitjans audiovisuals han penetrat tant que per força cal tenir-los en compte. Això, lògicament, no significa que hàgim de basar la nostra tasca en els films; només es tracta de confiar en el cinema com a element vàlid.

La proposta no inclou resultats reals provats amb un grup classe, però, a través dels arguments teòrics, queda clara la quantitat de competències i destreses que es poden treballar, i el realisme i l'adequació de les activitats proposades. Per tot plegat, es pot aconseguir ensenyar història d'una manera clara, atractiva i duradora, gràcies a l'empatia, la motivació i l'atenció que aconseguen el factor audiovisual i les relacions entre personatges del mitjà cinematogràfic.

Visionar obres cinematogràfiques i les activitats que l'acompanyen esdevenen una de les metodologies més funcionals a l'hora de causar impacte de veritat entre els alumnes. Si volem que els joves d'avui en dia entenguin de veritat —no memoritzar— el que va passar a Europa fa vuit dècades, hem d'aconseguir que els sigui proper i que hi tinguin interès. Si no, n'hi haurà molts que ho veuran com una obligació de l'institut i se'n senti-

ran enfora en tot moment. Als docents, no els ha d'interessar que això passi: no hem d'oblidar mai que l'esperit d'un professor és fer entendre al seu alumne. Sense connexió no hi ha aprenentatge.

En una situació de pes excessiu dels continguts i la seva memorització, com és l'actual, és molt necessari que es facin certs plantejaments que afavoreixin la participació activa dels alumnes perquè se sentin més part de la dinàmica de l'aula. D'aquesta manera, augmentarà la seva concentració i motivació, i s'afavorirà un aprenentatge més significatiu. L'exposició de pel·lícules a l'aula no sempre beneficia aquesta participació activa dels alumnes, i les activitats que l'acompanyen són les que han de fer-ho possible. Per tant, és crucial que es facin reflexions en grup sobre els continguts teòrics o sobre els fets que apareixen a la pel·lícula, i, evidentment, un debat en què els alumnes hagin de reflexionar i puguin practicar la comprensió i l'expressió oral en un marc de saber estar, respecte, convivència i treball en equip.

En definitiva, aquesta proposta didàctica és un exemple més de les noves metodologies que es poden fer servir, sense problemes ni complexos, a l'aula. Sens dubte, és un bon mètode per conjugar d'una manera equilibrada l'ensenyament de continguts i competències. En l'equilibri hi ha la clau de l'èxit, ja que ni una opció ni l'altra són prescindibles ni úniques en aquest àmbit.

Així, i tenint en compte el marc teòric exposat al principi, aquesta proposta didàctica serveix per potenciar la qualitat didàctica de les aules a partir de factors variis. La pel·lícula *El noi del pijama de ratlles* no solament ens transmet coneixements històrics, sinó també quotidians, a través d'actituds, de comportaments i accions concretes. Es treballa també el valor de la creativitat —en la reflexió que els alumnes haurien de fer en la redacció individual— i el de la sensibilitat a partir del visionament i anàlisi posterior del final de la pel·lícula, que és molt dramàtic i té una gran càrrega emocional, fruit dels diàlegs, les interpretacions gestuals, la fotografia i la música. Esdevé un element amb una forta capacitat per despertar empatia i consciència als joves.

Aquesta també és una proposta pensada per treballar les conductes socials dels adolescents, gràcies als models de conducta que ofereixen els personatges del film davant temes tan rellevants avui en dia com el racisme o el classisme —emmarcats, en la pel·lícula, en les relacions entre nazis i jueus. No tots els personatges suposadament nazis actuen i pensen igual. Bruno i la seva mare són benèvols amb els jueus, però el pare i la germana no ho són en absolut. Aquesta pluralitat ajuda els alumnes a allunyar-se de tòpics i generalitzacions. Això mateix ens permet constatar que el cinema no és un recurs didàctic simple, sinó que es poden transmetre perspectives i missatges diversos en una sola pel·lícula, com és el cas d'*El noi del pijama de ratlles*.

És important que els alumnes, en les poques hores que tenen per aprendre tants continguts d'història en un curs, puguin fer activitats que els proporcionin coneixements diversos i plurals, tant en forma de missatges que es vulguin transmetre com en àmbits del coneixement. El cinema resulta tan aprofitable també gràcies a la seva naturalesa multidisciplinària. Amb el film que es posa d'exemple, a més del nazisme i l'Holocaust, es poden aprendre moltes coses de l'època: conductes socials, vestimenta, arquitectura, objectes...

Dit això, cal reflexionar sobre el cinema històric com a representació de la realitat històrica: les pel·lícules —i, en concret, *El noi del pijama de ratlles*— poden representar la realitat perfectament sense haver de relatar successos concrets reals. La interpretació correcta dels films històrics no es fonamenta en el que s'hi veu, sinó en el que se'n pot intuir, és a dir, les idees que trobem al rerefons, canalitzades a través de fets, imatges i diàlegs. Les pel·lícules que ens són vàlides per estudiar història poden presentar, sense problemes, una trama totalment fictícia, ja que no és l'element important que hem de cercar-hi. Lògicament, una trama verídica és més profitosa que una de fictícia.

És important remarcar, però, que el valor que genera el cinema no es tradueix en una aportació positiva en tots els casos. No totes les pel·lícules o documentals de temàtica o ambientació històrica són històricament correctes. S'ha de tenir molta cura a l'hora de triar un film per analitzar o ense-

nyar història, ja que és perillós basar-se en informacions falses que es puguin assimilar i recordar fàcilment gràcies al factor audiovisual del cinema. Un gran perill que té fer servir llargmetratges és la possible difusió generalitzada d'una memòria històrica falsa o incompleta. No hem de convertir en veritats absolutes certs discursos sectaris, perquè ni faríem justícia ni fonamentaríem bé les relacions de futur. El cinema, en aquest sentit, és molt útil, però també exigeix molta responsabilitat a l'historiador i al docent.

En definitiva, *El noi del pijama de ratlles* és un exemple de l'esperit del bon cinema històric i d'aquesta proposta didàctica: transmetre la memòria històrica a les generacions futures. No hem d'oblidar mai què va passar ni com érem, si volem construir un futur millor. I el cinema, un mitjà que arriba tant a la gent, no es pot ignorar.

Quant a l'etern entrebanc del factor temporal a les aules, és de justícia remarcar que el temps no es perd, si serveix per tractar amb més aprofundiment certs continguts tan rellevants històricament com aquests, i, sobretot, si s'aprofita per combinar l'ensenyament de continguts amb un aprenentatge significatiu i un desenvolupament de competències. És important tenir cura del nombre de sessions que s'hi han de dedicar. No és positiu no poder acabar el temari del curs per manca de temps, però això no ens ha d'arrossegat a un nivell d'obsessió que ens impedeixi aplicar metodologies distintes i que poden aportar tant als alumnes. De tota manera, no és convenient que s'empri el cinema a l'aula de manera excessiva durant un trimestre.

Per últim, cal dir que triar pel·lícules per projectar és sempre un procés difícil. N'hi ha moltes altres que haurien pogut ser objecte d'anàlisi d'aquesta proposta, però la realitat de les aules només ens permet el visionament complet d'una sola obra. En conseqüència, la visió i anàlisi de la pel·lícula objecte d'aquesta proposta podria ser complementada amb d'altres que aborden la qüestió històrica del nazisme i l'Holocaust des d'enfocaments diferents, per exemple: *La llista de Schindler* (1993), *Rebels del swing* (1993), *Conspiracy* ('La solució final', 2001), *Napola* (2004), *Ghetto* (2006), *Walquíria* (2008) i *Jojo Rabbit* (2019).